

УДК 002.1–028.27:339

Олена Шевченко

МІСЦЕ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА В КЛАСИФІКАЦІЙНИХ СХЕМАХ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Розглянуто актуальні питання місця електронного документа в класифікаційних схемах торговельної документації. Наведено класифікацію електронних документів і запропоновано розроблену автором класифікацію торговельної документації на електронних носіях інформації.

Ключові слова: електронний документ, торговельна документація, класифікація, схема, фасет, модель.

Рассмотрены актуальные вопросы места электронного документа в классификационных схемах торговой документации. Приведена классификация электронных документов и предложена разработанная автором классификация торговой документации на электронных носителях информации.

Ключевые слова: электронный документ, торговая документация, классификация, схема, фасет, модель.

To negotiate a place in the electronic document classification scheme of trade documentation. The classification of electronic documents developed by the author and proposed classification of trade documentation on electronic media.

Key words: electronic document, trade documentation, classification scheme, facets, model.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що сучасна комерційна діяльність ґрунтується на інформаційних технологіях, які діють у мережі єдиного інформаційного обслуговування і базуються на новітніх технологіях електронного обміну даними, але нині не існує визначення місця електронного документа в класифікаційних схемах торговельної документації, галузі взагалі.

Аналіз наукової літератури свідчить, що, зокрема, у науковій публікації Савицького В. Т. «До питання класифікації управлінської документації» автор подає 45 критеріїв класифікації управлінської документації в трактуванні 14 авторів (Л. В. Балабанової, М. І. Ба-

сакова, Т. М. Бондиревої, А. С. Головач, А. Н. Діденко, М. В. Кірсанової, А. П. Ковалю, А. Н. Кузнецової, М. І. Молдаванова, Г. М. Сидорової, А. Б. Фельзера, М. О. Міссермана, Ю. І. Палехи, О. В. Сардака) з їх характеристикою, проте класифікаційних ознак електронних документів не досліджує [15]. Історичний екскурс в теоретичну проблему класифікації документів здійснила проф. В. В. Бездрабко [1; 2].

Метою статті є визначення місця електронного документа в класифікаційних схемах, таблицях торговельної документації.

Наведемо визначення терміна «електронний документ» у ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» за №851-IV від 22 травня 2003 р. як документу, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [12]. Дане визначення застосовується і до торговельної документації на електронних носіях інформації в комерційній діяльності, проте термін «електронна торговельна документація» на законодавчому рівні не вживаний.

Що ж стосується наповнення реквізитами торговельної документації на електронних носіях інформації, то, як показують дані, вони базуються на Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» за № 851-IV від 22 травня 2003 р. ст.1 «Визначення термінів» і частково на ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» [3; 12; 13].

Ми можемо стверджувати, що не завжди досліджувані документи комерційних підприємств ідентичні за наповненням реквізитами, маючи однакову назву документа, що тим самим вказує на довільну форму їх функціонування.

Отже, нині постає необхідність розроблення й впровадження державних стандартів щодо уніфікованого функціонування і наповнення реквізитами торговельної документації на електронних носіях інформації.

Актуальним постає питання класифікації торговельної документації на електронних носіях інформації, до якої висувуються загальні вимоги: чіткості й простоти побудови, багатоаспектності, науковості, адаптивності і спеціальні вимоги, характерні саме до зазначеного

виду документів. Основна мета — досягнення універсальності класифікації, яка повинна максимально відображати торговельну документацію на електронних носіях інформації.

Як відомо, існують наступні способи класифікації документів: фасетна, видова, типологічна, блочна та ін. Серед наведеного переліку способів класифікації, торговельна документація на електронних носіях інформації орієнтується на фасетний, який є найбільш вживаним для досліджуваного виду документації. Познайомимося з найбільш поширеними в документознавстві класифікаційними ознаками для електронних документів (табл. 1).

Таблиця 1

Зведений перелік основних ознак класифікації електронних документів

Автор	Основні ознаки класифікації електронного документа
Кушнарєн-ко Н. М. (фасетна модель)	<ul style="list-style-type: none"> – За характером знакових засобів запису інформації, – за матеріальним носієм і матеріальною конструкцією документа, – за регулярністю виходу в світ, часом появи, місцем походження
Кулешов С. Г.	<ul style="list-style-type: none"> – З електронним цифровим підписом, – з іншим видом електронного підпису, – взагалі не підписані
Швецова-Вод-ка Г. М. (фасетна модель)	<ul style="list-style-type: none"> – За особливостями знакових засобів фіксації та передачі інформації, – за особливостями носія інформації, – за інформаційною складовою, – за обставинами побутування документа в зовнішньому середовищі
Рудюк В. В.	<ul style="list-style-type: none"> – За видами електронно-документаційних послуг, – за критеріями інформаційного пошуку в інформаційних системах, – за метаданими електронних документів
Єлісіна О. Ю.	<ul style="list-style-type: none"> – За особливостями носія інформації, – за особливостями доступу і програмно-апаратного середовища – за інформаційною складовою, – за обставинами побутування документа у зовнішньому середовищі

Закінчення табл. 1

Автор	Основні ознаки класифікації електронного документа
Ковтанюк Ю. С. (фасетно-блочна модель)	<ul style="list-style-type: none"> – За семантичними принципами організації інформації, – за особливостями документування інформації, – за особливостями відтворення, – за особливостями доступу, – за особливостями носія інформації

Джерело: складено на основі опрацювання [4–8, 14, 17].

Як видно з табл. 1, в класифікаційних фасетних ознаках вітчизняних документознавців Н. М. Кушнарєнко, Г. М. Швецової-Водки електронний документ не виокремлюється. Так, проф. Н. М. Кушнарєнко пропонує виділити наступні групи ознак класифікації: характер знакових засобів запису інформації, матеріальні носії і конструкція документа, регулярність виходу в світ, час появи і місце походження документа [8].

Проф. С. Г. Кулєшов вживає термін «службовий електронний документ» і наводить наступні ознаки класифікації: з електронним цифровим підписом, з іншим видом електронного підпису, взагалі не підписані [7].

Проф. Г. М. Швецова-Водка в узагальненій типологічній класифікації Документа IV (електронного документа) наводить детальну класифікацію його за способом запису інформації [17].

В. В. Рудюк у своїй дисертаційній роботі, присвяченій системі керування електронною документацією у ФРН за період з 1990 по 2006 р., виділяє три класифікаційні ознаки: вид електронно-документаційних послуг, критерії інформаційного пошуку в інформаційних системах і метадані електронних документів [14].

Інтерес викликає класифікація електронних документів фахівця Російської державної бібліотеки О. Ю. Єлісіної на основі класифікації Г. М. Швецової-Водки [4–5].

Вагомий внесок в класифікацію документів з електронними носіями зробив Ю. С. Ковтанюк, який провів детальний аналіз розроблених вітчизняними (Г. М. Швецовою-Водкою, С. Г. Кулєшовим, В. В. Рудюком) і російськими документознавцями (О. Ю. Єлісіною, М. В. Ларіним, М. С. Ларьковим, О. І. Рисковим, В. І. Тихоновим та ін.) класифікацій документів з електронними носіями інформації, запропонував власну фасетно-блочну класифікацію документів з електронними носіями інформації [6].

Отже, ми схильні поділяти думку провідних вітчизняних документознавців: Н. М. Кушнарєнко, Г. М. Швецової-Водки, С. Г. Кулєшова та інших стосовно основних фасетних ознак загальної класифікації документів, в яких фрагментарно вказується на наявність «програмного продукту для ЕОМ», інших згадувань, посилань на електронний документ в авторських класифікаціях.

З урахуванням зазначеного, пропонуємо нашу більш детальну фасетно-блочну систему класифікації торговельної документації на електронних носіях інформації, яка створена на основі класифікації документа Н. М. Кушнарєнко, Г. М. Швецової-Водки, С. Г. Кулєшова, О. Ю. Єлісіної, Є.О. Плєшкевича, Ю. С. Ковтанюка (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація торговельної документації на електронних носіях інформації

Ознака класифікації	Назва виду документа
Блок А. Характер знакових засобів фіксації інформації	
Фасет А 1. За способом документування інформації	А 1.1. Оцифровані, А 1.2. конвертовані, А 1.3. машиносприймані, А 1.4. машиночитанні
Фасет А 2. За організацією даних в документі	А. 2. 1. На паперових носіях інформації, А. 2. 2. офлайнні (автономні), А. 2. 3. онлайнні
Фасет А 3. За інформаційною складовою документа	А. 3. 1. Текстові, А. 3. 2. програмний продукт, А. 3. 3. комбіновані
Фасет А 4. За ступенем згортання інформації	А. 4. 1. Первинні, А. 4. 2. вторинні,
Фасет А 5. За форматом представлення інформації	А. 5. 1. Doc, А. 5. 2. rtf, А. 5. 3. .zip, А. 5. 4. .rar, А. 5. 5. Word, А. 5. 6. Excel, А. 5. 7. PDF, А. 5. 8. графічних зображень (TIFF, GIF, JPEG, pict, bmp), А. 6. 9. структурованого тексту (SGML), А. 5. 10. XML

Закінчення табл. 2

Ознака класифікації	Назва виду документа
Фасет А 6. За ступенем уніфікації	А. 6. 1. Індивідуальні, А. 6. 2. типові, А. 6. 3. трафаретні
Блок Б. Ступінь розповсюдженості інформації	
Фасет Б. 1. За характером обігу документа	Б. 1. 1. Опубліковані, Б. 1. 2. неопубліковані. Б. 1. 3. оригінал, Б. 1. 4. копія
Фасет Б. 2. За способом надання юридичної сили	Б. 2. 1. З електронним цифровим підписом, Б. 2. 2. з іншим видом електронного підпису
Фасет Б 3. За ступенем завершеності	Б. 3. 1. Завершені, Б. 3. 2. інтегровані, Б. 3. 3. оновлюванні, Б. 3. 4. поновлювані
Фасет Б 4. За місцем походження	Б. 4. 1. Місцеві, Б. 4. 2. регіональні, Б. 4. 3. загальнодержавні, Б. 4. 4. міжнародні

Джерело: власна розробка з урахуванням [6, 7, 9–11, 17].

З табл. 2 видно, що в основу класифікації торговельної документації на електронних носіях інформації пропонується покласти блок А (характер знакових засобів фіксації інформації) і блок Б (ступінь розповсюдженості інформації). Для специфікації пошукового образу торговельної документації на електронних носіях інформації покладено шість фасетних ознак для блоку А: спосіб документування інформації, організація даних в документі, інформаційна складова документа, ступінь згортання інформації, формат представлення інформації, ступінь уніфікації.

Зупинимося детальніше на розгляді кожного з них. Перший фасет — спосіб документування інформації, за яким виокремлюють оцифровані документи (отримані в результаті перетворення паперової торговельної документації у цифрову форму) і конвертовані, при якому змінюється формат документа з умовою збереження його змістового наповнення (мікрофільмування та ін.), машиносприймані й машиночитанні документи, що є загальними ознаками для всіх видів електронних документів, зокрема й торговельних.

Важливо звернути увагу на те, що для документів з електронними носіями завжди існує попередня (проміжна) та остаточна фіксація інформації (двійкове кодування) і процес документування такої інформації нині електронний, а механічні та машинні засоби документування інформації не використовують, і в комерційній діяльності також. Однак завжди у процесі створення документа з електронним носієм застосовують декілька носіїв — одні виконують функцію проміжної фіксації (тимчасового зберігання) інформації, інші призначені для остаточної фіксації інформації. Для електронних документів притаманна їх конвертація (перетворення їх у нові формати і перезапис інформації на нові носії), що необхідно враховувати в професійній діяльності фахівцям.

Далі — формат представлення інформації, в якому набули поширення: для відкритого тексту (plaintext) — формати програм Microsoft (Word, Excel), програма «Acrobat», формат PDF; загальноживані формати .doc, .rtf; для заархівованої інформації — формат .zip або .rar; формат графічних зображень (TIFF, GIF, JPEG, pict, bmp); формат структурованого тексту (SGML); формат XML для зберігання структурованих ієрархічних даних незалежно від характеристик програмно-технічних засобів.

За ступенем згортання інформації торговельна документація на електронних носіях інформації поділяються на первинну і вторинну, тобто загальноприйняту.

Наступний фасет — організація даних у документі, за яким торговельна документація на електронних носіях поділяється на: офлайнову (англ. off — поза лінією зв'язку), тобто документи доступні поза мережею, зафіксовані на переносних носіях інформації (CD-ROM, DVD — ROM, флешки та ін.), онлайннову (від англ. on line — на лінії), торговельну документацію, яка доступна через мережі Інтернет і Інтранет.

Привертає увагу ознака класифікації — інформаційна складова документа, оскільки вона є основною в більшості наведених класифікацій. За вказаною ознакою досліджувана документація поділяється на текстову, програмний продукт і комплексну. До текстової відносяться основні види функціонуючої в галузі торговельної документації (господарські договори, документи з комерційної логістики, документи орендних і лізингових операцій, дозвільні документи на

відкриття торговельної діяльності та ін.), далі — програмний продукт, який є самостійним електронним торговельним документом; комбіновані електронні торговельні документи, що поєднують різні форми запису інформації, з різних матеріалів, з додатками у вигляді програмного продукту та ін.

Класифікаційна ознака — уніфікація була запозичена із класифікаційного переліку ознак для документів на підприємстві проф. Є. А. Плешкевича. Так, торговельна документація на електронних носіях інформації згідно зазначеної ознаки поділяється на типову (складається згідно нормативно-законодавчої бази галузі і носить обов'язковий характер для виконання), трафаретну (складається заздалегідь з вставками для внесення необхідної інформації) і індивідуальну (для внутрішнього використання на комерційних підприємствах та ін.).

Блок Б — ступінь розповсюдженості інформації включає до свого складу наступні класифікаційні фасети: характер обігу документа, спосіб надання юридичної сили, ступінь завершеності і місце походження. Зупинимося на розгляді кожного з них.

За фасетом — характер обігу документа досліджується документація поділяється на: опубліковану — документи, які видані, розміщені на сайтах, зареєстровані, депоновані тощо; неопубліковану, мається на увазі документацію внутрішнього користування на комерційних підприємствах, яка відображає результати їх діяльності та інше; оригінал, який включає перелік обов'язкових реквізитів, в тому числі електронний цифровий підпис і копію — точне відтворення оригіналу документа.

За наступним фасетом — ступенем завершеності електронна торговельна документація має вигляд завершеності (документи комерційної логістики, орендних і лізингових операцій, дозвільні документи на здійснення торговельної діяльності, господарські договори та ін.), інтегрована, яка змінюється (бази даних, веб-сайти електронної комерції та ін.), оновлюванна (торговельна документація в своєму змісті містить частину незміненої актуальної інформації), поновлювана (наведені дані в торговельній документації частково повторюються, інші — змінюють попередню інформацію) [16, 10–12].

Фасет «місце походження» був запозичений із загальних класифікаційних ознак проф. Н. М. Кушнарєнко, оскільки електронна торго-

вельна документація носить ідентичний характер щодо походження з іншими документами і прив'язується до території виникнення і поширення: місцевого, регіонального, загальнодержавного і зарубіжного.

Фасет «спосіб надання юридичної сили» був запозичений у С. Г. Кулешова, проте на відміну від нього, ми не включаємо до переліку документів взагалі не підписаних, оскільки в комерційній діяльності зазначені документи не функціонують.

Отже, запропоновану класифікацію торговельної документації на електронних носіях інформації не можна вважати вичерпною, оскільки вона потребує подальшого вдосконалення, але може бути прийнятою за основу для класифікації галузевого електронного документознавства. Нині лише розпочинається розробка класифікації документів в електронному документознавстві, підтвердженням є праці Ю. С. Ковтанюка, В. В. Рудюка, С. Г. Кулешова, Н. М. Кушнарєнко та ін. Постає необхідність розроблення і затвердження уніфікованого переліку класифікаційних ознак для галузевого електронного документознавства в їх взаємозалежності і підпорядкованості. Крім того, необхідно на законодавчому рівні розробити і впровадити в діяльність комерційних установ, підприємств державні стандарти щодо функціонування і наповнення реквізитами торговельної документації на електронних носіях інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бездрабко В. В.* Класифікація документів: здобутки і нагальні завдання сьогодні [Електронний ресурс] / В. В. Бездрабко // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія : Історія.* — Ужгород, 2009. — Вип. 22 — С. 162–175. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ist/2009_22/023.htm. — Назва з екрану.
2. *Бездрабко В. В.* Класифікація документів як теоретична проблеми історичної науки. Новітні здобутки / В. В. Бездрабко // *Вісник Черкаського університету.* — 2009. — Вип. 160–161. — С. 3–10.
3. ДСТУ 4163–2003 Державна уніфікована система документації: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/content/file/Doc_007.pdf. — Назва з екрану.
4. *Елисіна Е. Ю.* Классификация электронных документов / Е. Ю. Елисіна // *Библиотековедение.* — 2007. — № 4. — С. 49–50.
5. *Елисіна Е. Ю.* Классификация электронных документов / Е. Ю. Елисіна // *Библиотековедение.* — 2007. — № 5. — С. 54–60.

6. *Ковтанюк Ю. С.* Класифікація документів з електронними носіями [Електронний ресурс] / Ю. С. Ковтанюк // *Архіви України*. — 2012. — №2. — С. 45–77. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua>. — Назва з екрана.
7. *Кулешов С. Г.* Електронний документ у системі сучасного діловодства / С. Г. Кулешов // *Архіви України*. — 2004. — № 4–6. — С. 51.
8. *Кушнарєнко Н. М.* Новий етап інституалізації науки про документ / Н. М. Кушнарєнко // *Студії з архівної справи та документознавства*. — К., 2004. — Т. 12. — С. 128.
9. *Плешкевич Е. А.* Документоведение в контексте развития современной науки / Е. А. Плешкевич // *Современные архивы*. — 2011. — № 5. — С. 23–28.
10. *Плешкевич Е. А.* Основы общей теории документа: монография / Е. А. Плешкевич. — Саратов: Научная книга, 2005. — 324 с.
11. *Плешкевич Е. А.* Становление и развитие протодокументных коммуникаций / Е. А. Плешкевич // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. — 2006. — № 2. — С. 65–71.
12. Про електронні документи та електронний документообіг [Електронний ресурс]: Закон України № 851 — IV від 22 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-commerce.naiu.kiev.ua/zakones/e-doc/htm>. — Назва з екрану.
13. Про електронний цифровий підпис: Закон України № 852 — IV від 22 травня 2003 р. // *Вісник Держ. комітету архівів України*. — 2003. — Вип. 2 (14). — С. 23–32.
14. *Рудюк В. В.* Система керування електронною документацією у Федеральній Республіці Німеччина (1990–2006 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02 / В. В. Рудюк. — К.: ДАКККіМ, 2008. — 19 с.
15. *Савицький В. Т.* До питання класифікації управлінської документації [Електронний ресурс] / В. Т. Савицький // *Університетські наукові записки*. — 2007. — № 3 (23). — С. 48–55. — Режим доступу: <http://www.univer.km.ua>visnyk/1358.pdf>. — Назва з екрану.
16. *Швецова-Водка Г. М.* Документознавство: словник-довідник термінів і понять / Г. М. Швецова-Водка. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2012. — 319 с.
17. *Швецова-Водка Г. Н.* Некоторые дискуссионные вопросы типологической классификации документов / Г. Н. Швецова-Водка // *Книга: исследования и материалы*. — М., 2002. — Сб. 80. — С. 186–202.